

Rejsekatalog 2000-2009

Rejseberetningen er blevet gammeldags, skriver Emily Apter i sin bog om en ny sammenlignende litteraturvidenskab i oversættelsens billede, *The Translation Zone*. Med sit traditionelle antropologiske udgangspunkt i lokalkolorit og landskabsbeskrivelse er den havnet i en klemme mellem kulørt underholdning og postkolonial kliché. Oveni er det at berette om fjerne og ukendte steder i en verden der bliver mere og mere ens og medieret, en efterhånden håbløs bestilling. Uden en tydelig grænse mellem her og der, kendt og fremmed forsvinder rejsen ind i andre og mere kreoliserede – det vil sige blandede – former for litteratur (Apter, 160-177). Det sidste er en vigtig pointe, og jeg vil forsøge at vise hvordan denne kreolisering er sket i dansk litteratur i de sidste ti år. Alligevel tror jeg Apters afskrivning er forhastet. Ikke alene er der en uheldig tradition for afskrivninger af rejselitteraturen på vegne af en affortryllet verden (Kaae Jensen), de samme kræfter som Apter mener svækker rejseberetningen, og som vi med ét ord kan kalde globalisering, har også aktualiseret den. Det vil jeg også forsøge at vise i det følgende.

Rejselitteraturen er ifølge Gero von Wilperts autoritative *Sachwörterbuch der Literatur*

“ ... alt det stof i litteraturen som beretter om rejser fra rejsehåndbog eller -fører med saglige informationer og råd til rejsende [...] over den videnskabelige rejsebeskrivelse [...] og den digterisk gestaltede gengivelse af rejseoplevelser og -erfaringer eller beskrivelse af tilstandene i fremmede lande [...]. I betragtning af den foregående sags- og stofslægtskab glider de litterære former fra den mere saglige rejseberetning og den mere følelsesmæssige rejsebeskrivelse til den mere fiktive rejseroman over i hinanden [...]. Former for rejselitteratur vækker nysgerrighed i bredere kredse og er en af de ældste og mest udbredte litterære genrer. (von Wilpert, 759-60)

Man bemærker først og fremmest spændvidden. Rejselitteraturen går på tværs af skellet imellem sagprosa og skønlitteratur og imellem sandhed og fiktion. Flanken

til fiktionslitteraturen er åben, og skønt digte ikke nævnes, vil der ikke være noget i vejen for at “den digterisk gestaltede gengivelse af rejseoplevelser og -erfaringer eller beskrivelse af tilstandene i fremmede lande” kunne foregå i poesien. Rejselitteraturen har altså åbenbare anlæg for kreolisering.

Rejse og globalisering

I globaliseringen ses kloden udefra og under ét og som en sum af stadigt eskalerende kredsløb. Det er globaliseringens første to figurer: jordomsejlingens og siden månelandingens samling af kloden til ét sted, og så forestillingen om at kloden er omkredset af *flows*, af hastigt accelererende bevægelser af varer, penge, informationer, billeder, mennesker, kulturer osv. (Beck, 17-21; Appadurai, 27-43). Hvad betyder det for rejsen? Det betyder at den på én gang er umulig og allestedsnærværende. Visionen af kloden som ét sted forlener rejsen med en genkendelighed og forudsigelighed der forstærkes af informations- og billedstrømmenes massive mediering af alle dens destinationer. Set sådan bliver det sværere at skrive rejselitteratur for så vidt som den er betinget af bevægelsen fra det kendte til det fremmede. På den anden side er selve forestillingen om kredsløb en rejseforestilling. Stederne man rejser imellem, er ikke længere relativt autonome størrelser i en national geografi, men i højere grad knudepunkter for globale strømme (Massey, 130). De henter ikke i samme grad deres identitet fra historien som fra den for hver af dem særlige sammensætning af *flows*. Set i det lys er rejsen altomfattende. Man rejser ikke imellem klart definerede steder, men igennem steder skabt af det der rejser igennem dem.

Stedet er åbnet og blandet, mærket af rejsen på en mere omfattende måde end tidligere. Den tyske sociolog Ulrich Beck kalder os pladspolygame fordi vi ikke alene rejser mere – ikke mindst bevæger vi os imellem hjem og arbejdsplads, og vi skifter opholdssted hyppigere – men også fordi det sted hvor vi måtte befinde os, er et sted som er fyldt med varer, mennesker, billeder og informationer fra alle mulige andre steder (Beck, 72-77). En anden sociolog, englænderen John Urry, mener at turistens blik på stedet er blevet så dominerende at vi ser alle steder inklusive vores hjemsteder med turistens eksotiserende og forskelssøgende blik. “The End of Tourism” kalder han det fordi han mener at turismen er blevet så dominerende en forholdsmåde til vores omgivelser at den ikke længere er undtagelsen, men reglen (Urry, 141-161). Måske kan man parallelt hermed tale om “the End of Travel” fordi rejsen er blevet så omsiggribende at den ikke længere er et særtilfælde.

Men der er en tredje figur i globaliseringen som trækker i en anden retning, den der ofte omtales som glocalisering (Robertson). Glocalisering handler om hvordan hvert sted omformer de globale kredsløb efter egne skikke og til egne formål og derved medvirker til en øget global differentiering. Med forskellene kommer afstandene og dermed muligheden for at rejse. Hertil kommer at globaliseringens direkte forbindelse imellem to helt bestemte lokaliteter tydeliggør det helt konkrete sted jeg befinder mig på. Globaliseringen synliggør det lokale og peger tilbage på stedet hvor jeg står, et sted som ganske vist er karakteriseret ved et massivt gennemtræk, men ikke desto mindre er særligt og virkeligt. Hvis det lokale bliver tydeligere, så vil det andet sted, der hvor jeg ikke er, også blive det, og dermed åbnes der igen

for muligheden for at rejse. Hertil kommer at der findes steder der næsten falder uden for de globale kredsløb, steder der måske geografisk kan ligge tæt på klodens metropoler, men alligevel er oversete. Noget udgrænses. Endelig skaber svækkelsen af de nationale grænser, som er en logisk konsekvens af muligheden for at danne fællesskaber på tværs af geografien, andre slags grænser imellem mennesker. Meget tyder på at det at rejse stadig implicerer en overskridelse af grænser og en bevægelse fra det kendte til det fremmede i en verden af ustandselig differentiering.

På baggrund af den situation jeg har beskrevet her, argumenterer den tyske litteraturforsker Ottmar Ette for en "litteratur uden hjemsted" (Ette, 143), og en "bevægelsens poetik" (Ette, 145). Når stedet i endnu mindre grad end tidligere er autonomt, men defineret af rejsen og de andre steder som det står i forbindelse med, og som er indlejret i det, bliver al litteratur, med Apters udtryk, kreoliseret af rejselitteraturen eller den bliver med titlen på Ettes bog en "SkrivenMellemVerdener" (Ette, 144), en *ZwischenWeltenSchrieben*. For en litteratur der i den grad er gennemtrængt af rejsen, og vel at mærke en rejse som ifølge Ette er uden faste kategorier for hjemme og ude, kendt og fremmed, giver det ikke mening at tale om en rejselitteratur som på Carsten Niebuhrs, Jens Baggesens, H. C. Andersens, Sophus Claussens, Johannes V. Jensens og Tom Kristensens tid, en litteratur hvor man rejste ud og mødte det fremmede for at vende hjem igen til den velkendte normaltilstand.

Det giver sig selv at den sociologiske udvikling jeg har skitseret, hverken sker over night eller i løbet af et tiår. Derfor skal det følgende katalog over rejselitteratur i perioden 2000-2009 ses som en del af et længere og sejere træk i litteraturen. Jeg oplister elleve typer af rejselitteratur, men som med alle lister kunne det have været færre eller flere. Det afgørende er at listen – ud over at være en guide til tiårets rejselitteratur – viser hvordan rejselitteraturen under påvirkning af globaliseringen, dels udvikler sig inden for sine sædvanlige undergrupper (nr. 1-4), dels i højere og højere grad kreoliserer litteraturen i bred forstand (nr. 5-11). Rejsens infiltrering af litteraturen øger mængden af relevant litteratur for en artikel som denne enormt. Også på den led er listen på ingen måde udtømmende, men den er, håber jeg, repræsentativ. Med denne optik turde det være indlysende at det ikke giver mening at forstå rejselitteraturen som en afgrænset genre. Jeg følger i stedet Arne Melberg i *Resa och skriva* (Melberg 2005, 9-33) og forstår rejselitteraturen som den litteratur hvor rejsen spiller en hovedrolle, hvor den er det primære strukturerende princip, den drivende kraft eller det dominerende motiv eller tema.

1. Følsomme rejser

Årtiet begyndte med afslutningen på de seneste tiårs største danske rejselitterære bedrift: tredje bind af Thomas Bobergs rejsetrilogi, *Sølvtråden* (1996), *Americas* (1998) og *Invitation til at rejse* (2003). De tre bøger skildrer forfatterens rejser i først og fremmest Peru hvor han boede, i Latinamerika, og de har afstikkere til Afrika, Nordamerika og Indien. Boberg rejser altså ud udefra, hvis hans hjem er Danmark, eller han rejser ud fra et foreløbigt hjem, hvis det er hvad Lima er for ham. Genrens typiske hjem-ude-hjem-figur er opløst. Som bøgerne skrider frem, og rejsens rum udvides, udvides tiden også bagud i erindringen, og rejsebogen ender i *Invitation*

til at rejse som selvbiografi. Rejserne, der også er en flugt fra barndom, familie og Danmark, bøjer af og bliver en rejse tilbage. Rejsegenren er altså ikke ren, men blandet, dens udvidelse i rum er uløseligt knyttet til selvbiografiens rejse tilbage i den personlige tid. Hjemmet kalder alligevel; men hjemmet viser sig også til slut i hvert eneste af de tre bind at være et sted man altid rejser væk fra igen.

Teksterne er korte og vidt forskellige. De varierer fra samtaler, fremmedes monologer, episoder og sindbilleder over dagbogsnotater og erindringsglimt til politiske og historiske artikler. Graden af fiktion varierer, og den rejsende, fortælleren og forfatteren virker indimellem som masker for hinanden. Stilen spænder fra lyrisk og psykedelisk prosa over brutale fomedrelsesskildringer, nøgterne beskrivelser, burleske episodeskildringer og glasklare impressioner til journalistisk prosa. De to sidste bøger er kronologisk opbyggede, men kun *Americas* har et egentligt plot, dér sker der noget med hovedpersonen undervejs. Alligevel er ord som udvikling og begyndelse, midte og slutning ikke de første der falder én ind. Den kronologiske og dannende tid overtrumfes af en mosaikstruktur hvor rejse lægges til rejse, imens fortiden i stadig stigende grad trænger sig på. Rejseberetningen bliver et prosalaboratorium frigjort fra den kronologi der ellers ofte strukturerer genren.

Boberg er en følsom rejsende, én der tolker sig selv i rejsen. Heri den intimt motiverede forbindelse imellem rejseberetningen og selvbiografien. Rejsen bliver en måde at satse og blotte sig selv på, en vej imod selvindsigt, men rejsen og ikke mindst skriften om rejsen bliver også en forpligtigelse på at forstå og beskrive en omverden og som sådan et værn imod en ofte destruktiv og selvopslugende subjektivitet. Boberg lykkes som rejsende fordi han ubetinget satser sig selv i rejsen og skriften og dermed også åbner sig for sine omgivelser.

Det bliver tydeligt hvis man sammenligner med Carsten Jensens to bøger om sin jordomrejse fra 1996 og 1997. De udkom samlet i 2003 under titlen *Jorden rundt*. Her er hjem-ude-hjem-strukturen intakt og med den rejsens kronologi og sågar dannelsesfortællingen. Jensen skriver i forordet til 2003-udgaven at han på sin rejse opdagede et dybt menneskeligt fællesskab med de fremmede; men hans bog vidner om det modsatte. Gang på gang fortolker han de fremmede i sit eget billede (Andersen; Ringgaard 2010). Så går det bedre for en tredje følsom rejsende på kanten af 00'erne, Klavs Bondebjerg, der i *Menneske for en dag. Udvalgte digte og rejsenotater* (2004) medtog de bedste af sine tekster fra *Den anden luft. Rejsenotater fra Nordafrika og Mellemøsten* (1998). Bondebjerg hører også til de rejsende der ser det fælles under det fremmede, men fordi han holder sig til præcist sansede situationer kan han pege på berøringspunkter imellem sig selv og de fremmede uden at generalisere humanistisk og universalistisk som Jensen. En af de største blandt de følsomme rejsende, W.G. Sebald, udgav sin sidste bog, *Austerlitz*, i 2001. Den kom på dansk i 2003. Sebald kombinerer her den indre rejse og rejsen tilbage i tid med rejser (bemærk flertalsformen som hos Boberg) længere og længere ind imod Europas mørke verdenskrigshjerte, og i forlængelse heraf opløser han modsætningen imellem hjemme og ude (Poulsen).

2. Eksotiske rejser

I 2009 udgav Rane Willerslev *På flugt i Sibirien. Zobeljagt, russisk mafia og 65 minusgrader*. Her kombinerer han den klassiske rejseberetning om fjerne steder og fantastiske begivenheder med den politiske thriller. Bogen er på den ene side en beretning om utrolige oplevelser i eksotiske omgivelser efter polarlitteraturen, med alt hvad den indebærer af lokale hjælpere, blodtørstige bjørne, sult og forfrysninger, og på den anden en beretning om et slags samhandels- og ulandsprojekt der møder mafios modstand og bringer hovedpersonen i livsfare. Det er historien om hvordan Willerslev og en partner forsøgte at handle direkte med sibiriske zobeljægere uden om et korrupt mellemhandlermonopol. Willerslev må flygte ud i ødemarken væk fra en arrestordre og opholde sig blandt jægerne der. Historien kulminerer i en iskold hytte hvor Willerslev og en lokal jæger er på dødens rand. Det er thrilleren, ikke rejsen som er det strukturerende princip. Det er suspense og (igen) gentagne rejser over en årrække og ikke hjem-ude-hjem-figuren som driver fortællingen fremad. Beretningen er helt moderne. Det eksotiske og fremmede er hverken nostalgisk eller projiceret. Det er en bog der viser at alt ikke er lige kendt og opdaget, at der er steder hvor globaliseringens kredsløb, herunder ikke mindst mediekredsløbene, stort set går udenom, udgrænsede steder, steder uden for den globale bevidsthed.

Blandt årtiets rejser til fjerne steder finder man også Jette Drewsens *Det inderste råstof. Beretninger fra en rejse til Det Blå Folk* (2004), igen om gentagne rejser denne gang til ørkenfolket tuaregerne. Drewsen er en rejsende i den universalistiske og humanistiske tradition. Blandt Carsten Jensens senere rejsebøger lyser *Træet i ørkenen. En rejse i Niger* (2003) op fordi der åbnes et flertydigt fortolkningsrum imellem Jensens korte prosatekster og Tina Hardens fotografier (Oxfeldt). I hvad vi måske kan kalde Troels Kløvedal-traditionen fortsætter Ida Tin familietraditionen med bogen *Direktøs* (2009) hvor hun har brændt broerne til sit borgerlige liv og taget på motorcykel over USA. Typisk for genren lægger Tin vægt på rejsen som stressmedicin, simple living og stå-af-ræset-medicin. De fjerne steder og deres mennesker trækker, men overskygges af rejsen som alternativ livsform.

3. Litterære rejseguides

00'erne var det årti hvor den globale *Lonely Planet* og med den den modificerede rygsæksturisme for alvor vandt indpas på det danske bogmarked som alternativ til nationalklenodiet *Turen går til ...* En øget segmentering førte også til mere specielle guidebøger, byguides som fx Henriette Harris' *Berlin Berlin – steder, skæbner og historier* og Anne Mette Lundtoftes *New York, New York. Ti vandringer i ti newyorkeres fodspor*, begge fra 2009. Lundtofte sætter mere eller mindre berømte newyorkere stævne til en gåtur og en snak om deres helt eget New York og får undervejs lokket det af turisten så hedt begærede lokale tip ud af i hvert fald nogle af dem.

Man kan også tage med Kjartan Fløgstad på *Hotel Tropical* (2003). Fløgstad, der op igennem årtiet har udforsket rejsen og globaliseringen i romanform, bl.a. i *Grand Manila* (2006), rejser i *Hotel Tropical* langs Ækvator fra øst til vest og tjekker ind på alle kolonialismens sagnomspundne hoteller som var han den sidste turist i de koloniale troper. Som den historiekritiske forfatter han er, er han opmærksom på at

rejsens fjerde dimension er tiden, og han har et skarpt øje for dialektikken imellem nostalgi og historisk virkelighed, imellem hotellernes selvscenesættelse og fornemmelsen af at være til stede på det fremmede sted, og imellem rejsen og den skrift hvori man beretter om den. En anden anbefalelsesværdig guide er Henrik List der i *Tilbage til Tanger Redux – En pilgrimsrejse i Beat-generationens fodspor* (2007, første udgave 1997) leverer en indføring i beat-generationen hvis veje på forskellige tidspunkter krydsedes i Tanger. Parallelt hermed får vi forfatterens egen pilgrimsrejse, den fremmede kultur og hans og fotografens udskejelser på stedet efter forbillederne. List mixer gonzo-agtigt et emne og en rejse i en til det idiosynkratisk grænsende personlig guide med eminent strøm på sproget.

4. Journalistiske rejser

Peter Tygesens *Congo formoder jeg. Fortællinger fra drømmeland* fra 2001 befinder sig i den journalistiske ende af rejselitteraturen. Tygesen arbejder inden for en tredelt struktur af historisk baggrund, aktuel politik og personlig erfaring med landet og dets indbyggere. Peter Tygesen præsenterer en række fortællinger baseret på interviews med congolesere som fortæller om et afgørende øjeblik i deres liv. Disse dagligdagshistorier udspiller sig foran et bagtæppe af congolesisk historie og landets nyere politiske udvikling. Ved siden af denne fra realismen velkendte dobbelteksponering sætter forfatteren sig selv i scene i Congo, især i bogens sidste store afsnit "Republikken Banalia" hvor han beretter om en vanvittig motorcykelrejse langt ind i landet. Bogens plot er belgiernes brutale kolonialisering af Congo (godt hjulpet af danske sømænd) og arven fra denne kolonialisering. Tygesen holder et korrump og krigshærgt postkolonialt Congo op imod de håb og drømme som de skildrede enkeltskæbner er levende eksempler på. Heraf undertitlens "drømmeland". Tygesens bog overskrider grænserne imellem journalistik, skønlitteratur og rejseberetning. Den er et eksempel på det Melberg foreslår at vi i en inkluderende gestus simpelthen kalder prosa (Melberg, 2008).

Tygesen gør noget tilsvarende i sin bog fra 2008, *De gode menneskers land. Danmark i Mozambique*. I begge bøger trækker han på en ikke mindst anglesaksisk tradition for litterær journalistik. Man kan fx sammenligne Tygesens Congo-portræt med Peter Robbs signalement af Brasilien fra 2003, *A Death in Brazil. A Book of Omissions* (Ringgaard 2007). Rejselitteraturen tilbyder sig også som genren for det personlige, det journalistiske og det litterære i Søren Windfeldt Nissen og Peter Skov Niensens *Den cubanske dagbog* (2000), i Carsten Boyer Thøgersens mere akademiske *At pege på månen. Glimt fra Deng Xiaopings Kina 1979 til 1997* (2001) og Henrik List og Anders Askegaards alt andet end akademiske *Bangkok Ladyboys* (2006). Højt på firmamentet står den polske journalist Ryszard Kapuscinskis bøger som slog igennem i Danmark i 00'erne med oversættelser af Afrika-bogen *Ibenholt* i 2000 og den retrospektive *Rejser med Herodot* fra 2008.

5. Vidnerejser

Jens-Martin Eriksen udvidede i 00'erne sin udforskning af ondskaben fra romanen

til rejseberetningen. Det skete i de to bøger om Balkan som han skrev sammen med Frederik Stjernfelt, og med *Timernes bro. Rejser i Sydøstasien* fra 2006. Den sidste beskriver en rejse til Cambodia, Vietnam, Thailand og Malaysia og beskæftiger sig med turisme, multikulturalisme og i den første og bedste del af bogen, den fra Cambodia: ondskab. Bogen blander vidneudsagn og rejsebeskrivelse, interviews og selvfremstilling. I Cambodia-delen taler den rejsende med vidner til folkemordet og bliver selv et vidne til et land der tilsyneladende endnu er lammet og målløst oven på folkemordet. Den rejsende formår ikke at trænge igennem til den virkelighed af gru og smerte som han forestiller sig må være der. Han vedgår åbent sin fallit mht. at give stemme til det stigmatiserede land i denne nøglescene:

“Jeg går ind i den gamle franske banegård. Der er ikke megen aktivitet, faktisk ingen overhovedet, hallen er tom, kun henne i et hjørne ligger der en mand og sover på en kærre. Det er så utroligt et syn, at det kunne forekomme som et sindbillede på Historiens afslutning. Banegården, som om noget skulle være et pulserende centrum for aktivitet, handel og transport, menneskers bevægelse, er stille som graven. Alt er dødt, det er som om den sovende på sin kærre har udført sine sidste pligter og for den sags skyld slukket lyset. Han er den sidste mand, så det er hans job. Her er der intet tog, som går i dag, ingen kommer og ingen forlader dette sted. Jeg går stille rundt i hallen for ikke at vække den sidste mand og kommer til en gammeldags vægt, hvorpå man i sin tid kunne få vejret sit rejsegods. Den er af et fransk fabrikat, og på dens skala kan jeg se, at af alle byer, af alle gader i verden, og af alle huse, så kommer den fra en nu for længst forsvundet fabrik i mit eget hus i Rue Popincourt i Paris, hvor vi boede mens min datter Tatiana blev født i april måned 2004. Her har jeg så rejst Jordan rundt for at finde en vægt hjemmefra, hvorpå jeg kan blive vejret og fundet for let? I mit forsøg på at finde Historien, der i realiteten er et forsøg på at finde svaret på onskabens natur og på hvad et menneske er og kan indeholde, vil jeg her hvor alle lys er slukkede og der ikke mere er nogen vej ud af byen eller ind i byen for handel og mennesker, stå som en tåbe. (Eriksen 2006, 75-76)

Scenen er den ujævne bogs litterære højdepunkt. Vægten skaber en rumlig forbindelse mellem to cirka samtidige steder på kloden, ikke en historisk eller i nogen dybere forstand personlig forbindelse nedad i tid. Det store tavse rum er blot et tomt ekko af den rejsendes kalden. Det eneste han får tilbage er sig selv et andet sted og fra for få år siden. Udtrykket “historiens afslutning” anskueliggøres af den gigantiske og tomme banegårdshal, men rummets allegoriske status afsløres som den rejsendes selvbedrag. Eriksen er ikke trængt ind til historien, han har ikke opdaget onskabens væsen eller sandheden om mennesket, han er bare blevet slået hjem.

Eriksen mislykkes med åbne øjne, ikke blot som ridderen på togt efter onskabens væsen, men også som turist. Ifølge Eriksens ord såvel som hans handlinger er turisten fanget i en miniatureverden af imitationer. Han cirkulerer imellem stederne uden nogensinde rigtigt at nærme sig dem. Eriksens forsøg på at blive et vidne handler også om at bryde igennem miniatureverdenens imitationer. Den rejsende som vidne er én der forsøger at trodse turismens og mediernes repræsentationer for i stedet at vise det overhørte og uhørte, eller for i det mindste at fortælle nye og andre historier om de fremmede steder. Dermed udpeger og problematiserer Erik-

sen i et hug opgaven for den moderne opdagelsesrejsende: at opdage et andet og muligvis sandere sted, at bryde igennem simulakret.

Læser man svensk-cambodianeren Jesper Huors *Sidste rejse til Phnom Penh* fra samme år (oversat til dansk i 2008), opdager man at Eriksen så flere spøgelse end han selv indrømmer. Huor der taler sproget, og har familie i landet, kan nemlig udmærket finde vidner der vil og kan tale om de uhyrligheder som hans egen far havde del i. Huor kombinerer den personlige eftersøgning af faren og hans motiver for at forlade sin familie i Sverige for at blive en del af det nye kommunistiske Cambodia med en journalistisk afklaring af hvorfor det gik så galt som det gik i landet. Han er også et eksempel på en tolvte type rejselitteratur, nemlig den nye skandinaviske emigrantlitteratur hvor rejsen (den reelle som den mentale) imellem de to eller flere steder man har et tilhørsforhold til, spiller en hovedrolle. Et tredje eksempel på vidnerejsen er den norske lyriker Ingrid Storholmens *Tsjernobylfortællinger* (2009). Den radioaktive sky fra Tjernobyl faldt ned i forfatterens hjemegn i Norge og spredte kræft i hendes familie. Hun rejste til Ukraine og opsøgte vidner og ofre til ulykken. Hendes bog fortæller om ulykken og disse mennesker i lyrisk fortættede prosastykker hvor vidnerne kommer til orde i hvad der samtidig er stærkt litterariserede bearbejdnings.

6. Avantgarderejser

Med *Selvmordsaktionen. Beretningen om forsøget på at indføre Demokratiet i Irak i året 2004* (2005) og *Suverænen* (2008) har den forhenværende Claus Beck-Nielsen begået to bøger som også er rejsebøger. I den første indfører Nielsen og Rasmussen bogstaveligt demokratiet i Irak i form af en metalboks med basale demokratiske remedier. Bogen er et vidnesbyrd om denne farefulde rejse i det fremmede. Den er imidlertid også en fiktion i hvilken der er indlejret dokumentation i skikkelse af Niensens emails, weblogs og redigerede artikler fra Weekendavisen, alt sammen bundet sammen af en ikke nærmere defineret fortæller. Som rejseberetning er den både et vidnesbyrd og en genreblanding.

Bogen er imidlertid ikke, som hos fx Jens-Martin Eriksen, et vidnesbyrd på andres vegne fra en rejsende der selv er iagttagere, den er et vidnesbyrd om den rejsendes egen indblanding. Heri det avantgardistiske. Nielsen og Rasmussen er aktivister, de er rejst ud for at lave om på det fremmede. Det bliver til en ironisk missionærrejse. De er kolonisateurer med den for kolonisateurerne typiske idealisme. Den direkte parodi på opdagelsesrejsen fremgår af at Nielsen i lighed med Carsten Niebuhr kortlægger det fremmede med tegninger af deres møder med de fremmede, og at han modsat Niebuhr stikker hjælpeløst ud.

Begge bøger er komponeret over en traditionel hjem-ude-hjem-model, ikke mindst *Suverænen* der slutter med Niensens pilgrimsfærd til Rasmussens barndomshjem i Horne. Men Horne omtales samtidig som "Landet Udenfor" (Das Beckwerk, 320), og som et trygt sted der er en undtagelse i en verden der er én stor undtagelsestilstand. Giorgio Agamben og Walter Benjamins undtagelsestilstand er den retsløshed som kommer af at globaliseringen har overtrumfet de nationale instanser, og den indeholder et messiansk element, en tro på at der ud af kaos

vil opstå noget nyt og bedre. Nielsen og Rasmussen opsøger de mulige sprækker som krigens kaos åbner, for at se hvad der kan ske (Holm). Undtagelsestilstandens globale retsløshed er hinsides det nationale og fremmed for modsætningen imellem hjemme og ude, kendt og fremmed. Til gengæld kan man sige at Niensens og Rasmussens ironisk-idealistiske raid ind i undtagelsestilstanden afslører de nye og mere usynlige grænser som er i færd med at danne sig. De er opdagelsesrejsende i en verden som nok er fortalt af mange, men måske ikke på den rigtige måde, og i hvert fald er den ikke fortalt færdig.

Et andet eksempel på en avantgarderejse er Rasmus Nikolajsen i *Athen* (2009). Nikolajsen bogfører sit ophold i Athen fra d. 24. marts til d. 20. april 2007, som er det nøjagtige tidsrum for H. C. Andersens besøg i byen i 1841, og bogen består af præcis det samme antal ord som Andersens dagbøger fra perioden. Der er tale om et "reality-remix" (Nikolajsen, 5) der også samler en række andre tekster og i det hele taget forholder sig betydeligt mere tekstligt og digressivt til byen og rejsen end sit forbillede. Medieringen er med andre ord massiv, det fremmede sted en smule ude af fokus, og systemet har afløst den frie subjektivitets umiddelbare møde med den græske hovedstad.

7. Rejser langs nye grænser

Den norske forfatter Tor Eystein Øverås stod en dag i en boghandel på Karl Johan i Oslo og bladrede i en rejseguide om *Scandinavian & Baltic Europe*. Pludselig så han kortet over regionen på en ny måde, en litterær måde skriver han, men også en topografisk:

“Hva er det jeg ser? Jeg ser et landskap, en geografi, den nordeuropeiske, som folder seg ut omkring et hav, et stort innhav, Østersjøen. Det er et landskap som med havet som sentrum kan betraktes som en lang snirklete kyst, et landskap preget av ensartet klima og lys, men gjennom dette landskapet går det grenser, nasjongrenser, og hva betyr det? Landskapet har landmasser som henger sammen, skoger som henger sammen, fjellkjeder som henger sammen, sletter som henger sammen, en lang sammenhengende kyststripe, vannet i havet som vugger mellom kystene. (Øverås, 7-8)

Øverås beslutter sig for at rejse hele vejen rundt om det nordeuropæiske landskab som Østersøen samler med start og slut i sin egen by Stavanger. Rejsen, som også er en rejse i regionens litteratur, er beskrevet i *Til. En litterær reise* fra 2005. Dermed opmåler han den region han kulturelt, historisk og klimatisk tilhører, og han gør det ved at gå på tværs af områdets tidligere organisationsform: nationsgrænserne.

Det er han ikke ene om. Det regionale spiller en større rolle, enten det er som en region i nationen eller på tværs af den. Tilbage i 1980'erne skrev Gianni Celati Po-sletten frem som en region af den første type i *Fortællere fra sletten* (1985), og Claudio Magris hittede med *Donau* (1986) hvor han tegner et omrids af en region langs floden og på tværs af landegrænser. I *Mikrokosmer* (1998) gjorde Magris bevægelsen fra det regionale til det lokale ved at beskrive sit livs steder: cafeen, sommerferiernes lagune, skisportsstedet familien altid kom til osv. (Huang). Ligesom

Øverås med sin rejse indkredser Norden som en region samlet omkring Østersøen, har Jens Fink Jensen skåret et andet snit igennem Europa og peget på et tværnationalt, geografisk fællesskab med en fotorejse langs *Europas vestkyst* (2008) fra Skagen til Gibraltar. Men nye nationer kan også kræve en tilsvarende indkredsning som når Wolfgang Büscher i *Tyskland. En rejse* (2005) bogstaveligt og til fods indkredser det genforenede Tyskland.

Den finske digter Pentti Saarikoskis tre rejsebøger er blevet henholdsvis udgivet og genudgivet på dansk inden for de sidste to år. I den bedste af dem, *Det yderste Europa* fra 2008 (originalen er fra 1982), følger man i en balsamisk strømmende, fri og alt inddragende dagsbogsagtig skrift digterens færd fra Valsång i det yderste Sverige til Stavanger på kanten af kontinentet, videre til Kerlin ved Bretagnes kyst og til Dublin. Den finske randeksistens opsøger Europas udkantsområder og tegner sit personlige grænseoverskridende regionale kort: “er De slet ikke bretoner? Nej, jeg er fra Finland. Finland, jamen det er jo næsten det samme, sagde han” (Saarikoski 2008, 80).

8. Romanrejser

Rejsen har altid været et konstituerende motiv i romanen. Derfor er det svært at påstå at der er blevet mere af rejsen i romanen, til gengæld kan man spørge om rejsen fungerer på nye måder. Lars Frosts forfatterskab står i rejsens tegn. *Ubevidst rødgang* (2008) slår sig op som et portræt af Danmark i 1970'erne, men det halve af bogen foregår på rejse i Italien. Den tydelige kompositoriske modsætning imellem hjemme og ude undermineres undervejs. For det første er det der kendetegner Danmark i 1970'erne, at forbindelsen til landbruget og dermed jorden er brudt og afløst af ikkesteder (Augé). Frost excellerer i spritnye parkeringshuse, sygehuse, vil-lakvarterer og lufthavne. For det andet føler hovedpersonen Erik sig hjemme, men stikker ud i Italien, mens han falder ind, men virker utilpasset i Danmark. For det tredje er begge lande lige voldsomt medierede i romanen der mere eller mindre åbenlyst skriver oven på håndbøger, turistbøger, film og meget andet. Erik bliver en slags emigrant, og Frosts roman overtager den pendlende figur fra emigrantlitteraturen, den vi kender fra bl.a. V.S. Naipaul og Derek Walcott. Rejsen og med den en hjemløshed eller stedløshed bliver romanens overgribende modus. Rejsen som transiterfaring er gennemgående i Frosts *Et par dage* (2006).

Rejsen som anledning til promiskuøs genreblanding kan studeres i Dag Solstads *16.07.41.* (2002). Solstad kalder sin bog for en roman, dvs. en længere fiktiv prosaberetning. Men den er også en rejsebog, ligefrem en rejseguide til Berlin hvor forfatteren bor på dette tidspunkt, og den er en selvbiografi eller i hvert fald en erindringsbog i det omfang den indeholder tilsyneladende selvoplevet stof, i særdeleshed barndomserindringer og andre erindringer der relaterer sig til forholdet til faderen, og som leder frem imod det selvportræt der er antydet i titlen som er Solstads fødselsdato. Endelig indeholder den et foredrag om romankunsten samt fodnoter. I bogens tredje del vender Solstad hjem til sin barndomsby Sandefjord, en by han (godt nok pga. fuldskab) ikke kan orientere sig i længere, og som han igen rejser væk fra tilbage til Berlin. Solstads roman spejlvender hjem-ude-hjem-figuren.

Eksemplerne står i kø. Kristian Ditlev Jensens *Livret* (2004) har rejsen i flertal og som rodløshed, nærmest fortrængning, som matrice, Jeppe Brixolds *Hefte* (2000) bruger pilgrimsvandringen til Santiago de Compostella som kompositionsprincip og til at vække såvel den personlige som kollektive erindring. Begge forfatterskaber er som Frosts skrevet i rejsens tegn. Brixvold gentager vandringen sammen med Frost, Henrik Pablo Llambías og Lars Skinnebach i *Kærlighed til fædrelandet var drivkraften* (2001), en trettende type rejse med stor resonans i dansk litteraturhistorie, nemlig den indenlandske rejse. Selv for en inkarneret bybo og redebygger som Kirsten Hammann trænger rejsen sig på som global bevidsthed i *En dråbe i havet* (2008). Man kan også iagttage en dansk Afrika-litteratur (Sharma) der ud over de allerede nævnte, især Tygesen og Drewsen, ikke mindst tæller Katrine Marie Guldagers postkoloniale perspektivkrydsning i *Kilimanjaro* (2004) og Jakob Ejersbos ligeledes postkoloniale Afrika-trilogi (2009). Og det er vel på sin plads igen at nævne Carsten Jensen, denne gang hans romaner og i særdeleshed *Vi de druknede* (2006) med dens via sømændene polemiske globale perspektiv i forhold til den danske bonde- og degnelitteratur.

9. Rejsen igennem det lokale

Rejselitteraturens modsætning er lokallitteraturen som også satte sit præg på tiåret. Men forskellen på den nye lokallitteratur og den gamle hjemstavnlitteratur er netop rejsen, især rejsen igennem stedet. Lone Hørslevs roman fra 2008, *Naturlige fjender*, er bygget op omkring bevægelsen igennem et sted og beskrivelsen af nogle dage på dette sted. Fortællingen sættes i gang af den omflakkende eksmusiker Lars der driver igennem et lille lokalsamfund i Sydvestjylland, vikles lidt ind i dets liv for efter alt at dømmes at forsvinde igen. På bogens første side ser læseren Lars glide hen ad vejen imod landsbyens midte indkapslet af musikken fra sin iPod. I løbet af romanen er der mange andre end Lars der besøger byen for en kort bemærkning, samtidig med at landsbyens beboere har hovederne fyldte af mennesker udefra.

Sted og tid er fortættet til fem dage omkring tre huse, en kro og en kirke som for at gøre det lokale endnu mere tæt, småt og stillestående og tegne kontrasten op til det der passerer igennem landsbyen.

Lars føres langsomt imod den lokale dyrlæge Inger-Mai der er ved at kvæles i småbyen. Inger-Mai forvandles i romanens slutscene til en azurmejse der siddende foran Ankers hus tiltrækker en migration af ornitologer, men som efter alt at dømme ikke har de store overlevelseschancer i det fri. Den afdøde Anker bliver en parallelfigur til Lars med den forskel at hvor Anker levede et liv med byen og sit hus som centrum og hasard- og drukture til Tyskland som periferi, der lever Lars et liv uden centrum og i transit, og uden ret mange andre ejendele end den Macbook han til hver en tid kan koble sig til verden med. Romanens tydeligste iscenesættelse af mødet mellem det lokale og det globale findes imidlertid i dens form. Hørslevs stil er præget af denaturerede sætninger som ikke mindst skabes af en rytmisk egenrådig og meningsophuggende tegnsætning, og af dagligdagsregistreringer, tit forstærket af kursiver, versaler og ordspilsramte associationer. Alt det har hun ikke mindst fra den bevægelse i amerikansk lyrik som går under navnet New York School of Poetry (Bukdahl). Hørslevs stil er global, hendes stof er lokalt. *Naturlige fjender* er et eksempel på stedets skærpede transitkarakter og på en litterær globalisering.

Jens Smærup Sørensens *Mærkedage* (2008) er også lokallitteratur i rejsens tegn for så vidt de der klarer skærene i lokalsamfundet, er dem der forstår at det lokale også er globalt. Suzanne Brøggers *Sølve* (2006) er stærkt kritisk over for globaliseringen, men det er også en bog om hvordan egnen omkring Sølv til alle tider har været gennemskåret af rejsende og af fremmed indflydelse, og om hvordan Brøgger selv som fremmed og tilflytter har været i en konstant forhandling med lokalsamfundet. Uden globaliseringens optik havde hun ikke kunnet beskrive sit sted i dette gennemtræk af rejser.

10. Mord på rejse

Kriminalitet rejser som bekendt over grænser. Detektiven er stadig som i det tyvende århundredes klassiske krimi tæt knyttet til sin by, men må i stadigt stigende omfang tage på rejse eller stå i kontakt med hjælpere andre steder. Den gamle komplementaritet imellem den stedsbundne detektiv og den kosmopolitiske spion som ikke mindst var skabt af den førstes forbindelse med urbaniteten og den andens med den kolde krig og postkolonialismen er i opløsning. Læsere med et større overblik over genren end jeg ville sikkert kunne finde flere og bedre eksempler. Men jeg kan da nævne følgende:

Simon Pasternak og Christian Dorphs *Afgrundens rand* (2007) foregår i 1979. Vi er stadig i den kolde krigs dobbeltverden og dermed forud for det seneste ryk i globaliseringen. Alligevel er et af bogens højdepunkter en af detektivernes skramlede, blinde flugt igennem Polen, og der indgår tyrkisk menneskesmugling. Pseudonymet Liv Mørk er ikke alene født i Torshavn, bosat i København, uddannet i Lodz og modtager af Donauprisen, i hendes krimi *Falken og falkoneren* (2008) optrevles et mord i nationalromantikens hjerte, Grib Skov, hvis årsager spreder sig til ma-

fiaen og den internationale terrorisme. Gunnar Staalesens detektiv Varg Veum er som snydt ud af næsen på de fallerede storbydetektiver i den klassiske amerikanske krimi, alligevel må han i *Som i et speil* (2002) alliere sig med en rejsende journalist for at optrevle en sag om menneskesmugling fra den anden ende af kloden. I Henning Mankells *Brandvæg* (som godt nok udkom på dansk i 1999) kan et kreditkort stukket i en automat i provinsbyen Ystad føre til et verdensomspændende finansielt meltdown. Det er vel overflødigt at nævne hvordan tv-serier som *Forbrydelsen* og *Livvagterne* for længst har rettet sig imod den globale krimi.

11. Digtrejser

Naja Marie Aids digtsamling *Alting blinker* (2009) fortæller om en hård, men til sidst vellykket tilpasningsproces til det nye eller andet hjem som er New York. Især bogens anden og midterste del tegner en paradoksal eksistens imellem et kaotisk og uoverskueligt fremmed sted og – i nogle små grå kassedigte som er lagt ind imellem – det unheimliche, indespærrede ved forestillingen om ét hjem, det derhjemme som man kan længes efter når man er derude. Hele bogen kan læses som et til sidst vellykket forsøg på at etablere det der et sted kaldes et “*andet centrum*” (Aidt, 13). Bogen danner et koordinatsystem af tid og rum: tiden imellem det voksne jeg og barnet dengang, og rummet imellem barndommens Grønland og Danmark og nutidens USA, først og fremmest New York, men også De Vestindiske Øer. De sidste danner en forbindelse til Danmark og en kolonial parallel til Grønland: i det omfang Grønland var hendes første hjem bliver De Vestindiske Øer en slags forskudt hjem. Bogens første del gør det klart at tidsspandet er et kontinuum: Hun er på samme tid alle aldre, barn og voksen. Og især bogens tredje og sidste del gør det tilsvarende klart at også den rumlige akse er et kontinuum idet de nævnte steder konstant overlændes.

Der er tale om en plads- såvel som en tidspolygami der ikke desto mindre samles på stedet hvor hun er, New York, idet de fleste digte tager udgangspunkt i sansede detaljer, små hverdagsoplevelser derfra. Aids digte viser som Frosts *Ubevidst rødgang* at emigrantlitteraturen ikke bare er for emigranter, men har leveret figurer til store dele af litteraturen, at emigrantforfatterne måske blot har været en avantgarde for erfaringer som globaliseringen har gjort almene, at vi med Ottmar Ette ikke kan begrænse os til at tale om en emigrantlitteratur, men må tale om en litteratur uden fast hjemsted.

Tiårets lyrik indgår naturligvis mange andre forbindelser med rejsen. Niels Franks forfatterskab har ikke bare i inspirationer, men også i motiv og tema en stærk affinitet til rejsen. I hans udgivelser fra 00'erne spiller den ikke mindst en fremtrædende rolle i *Første person, anden person* (2004) og *Én vej* (2005). Franks kosmopolitisme overgås muligvis kun af Jørgen Leth der i 2000 gjorde comeback med *Billedet forestiller* og fulgte stærkt op i 2006 med *Det gør ikke noget*. Hjemmefødnin-gen Peter Laugesen leverede ikke bare, sammen med fotografen Poul Ib Henriksen, en busguide til *Århus* (2006), han søgte også udenlands i en af sine bedste bøger i årtiet *Grassinan Cantos/Radio Fiesole* (2002), og Morten Søndergaard skrev blandt

meget andet det globale vulkandigt "Selvportræt i udbrud" i *Vinci, senere* (2002) og versrejseberetningen "Portræt med Orfeus og Eurydike" i *Et skridt i den rigtige retning* (2005). Til gengæld vendte Henrik Nordbrandt, den lyriske rejsende par excellence, tilsyneladende hjem.

Rejsens kreolisering af litteraturen

Listen kunne udvides betydeligt, andre eksempler kunne måske have trukket pointerne i lidt andre retninger og andre typer af rejser kunnet sikkert have været tilføjet. Hovedpointen ville imidlertid have været den samme: At rejsen som det primære strukturerende princip, den drivende kraft eller det dominerende motiv eller tema gennemtrænger dansk litteratur 2000-2009 i et omfang som kan være vanskeligt at få øje på fordi den jo altid har været der, og fordi den ikke begrænser sig til rejselitteraturen i snæver forstand; og at rejseberetningen ud over som altid at fungere som et oplagt terræn for stadig nye genreblandinger også i en mere radikal forstand – og med Apters ord – har kreoliseret litteraturen fordi vi lever i en verden hvor rejsen spiller en større og mere omfattende rolle end nogensinde før. Den udvikling af rejsen som jeg har beskrevet inden for rejseberetningens gængse genrer såvel som uden for, er et centralt træk ved dansk litteratur i tidsrummet, men samtidig udtryk for en udvikling som er langt mere omfattende end 2000 til 2009. Rejselitteraturen har altid ført sin læser bort fra det snævert skønlitterære, rejselitteraturens aktuelle infiltrering af snart sagt alle former for litteratur er til og med en rejse ind i en moderne globaliseret menneskelig tilstand.

Litteratur

- Aidt, Naja Marie: *Alting blinker*, København: Gyldendal, 2009.
- Andersen, Frits: "En følsom rejsende. Retorisk realisme og orientalistisk slør hos Carsten Jensen", i *Kritik* nr. 132, 1998.
- Appadurai, Arjun: *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*, Minneapolis/London: University of Minnesota Press, 1996.
- Apter, Emily: *The Translation Zone. A New Comparative Literature*, Princeton/Oxford, 2006.
- Augé, Marc: *Non-Lieux. Introduction à une anthropologie de la surmodernité*, Paris: Seuil ("Fra steder til ikkesteder", i Mai, Anne-Marie og Ringgaard, Dan (red.): *Sted*. Århus: Aarhus Universitetsforlag 2010), 1992.
- Beck, Ulrich: *Was ist Globalisierung?*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1997.
- Boberg, Thomas: *Sølvtråden. Rejsseminder*, København: Lindhardt og Ringhof, 1996.
- Boberg, Thomas: *Americas. Rejsseminder*, København: Lindhardt og Ringhof, 1999.
- Boberg, Thomas: *Invitation til at rejse. Rejsseminder*, København: Lindhardt og Ringhof, 2003.
- Bondebjerg, Klavs: *Den anden luft. Rejsenotater fra Nordafrika og Mellemøsten*, København: Borgen, 1998.
- Bondebjerg, Klavs: *Menneske for en dag. Udvalgte digte og rejsenotater*, København: Borgen, 2004.
- Brixvold, Jeppe: *Hæfte*, København: Lindhardt og Ringhof, 2000.
- Brøgger, Suzanne: *Sølv*, København: Gyldendal, 2006.
- Bukdahl, Lars: "Den her BEAUTY kom forbi", i *Weekendavisen* 28. August, 2008. <http://www.weekendavisen.dk/boeger/den-her-beauty-kommer-forbi>, 2008.

- Büscher, Wolfgang: *Tyskland. En rejse*, København: Gyldendal (tysk udg. 2005), 2006.
- Celati, Gianni: *Fortællere fra sletten*, København: Gyldendals Bogklubber (italiensk udg. 1985), 2003.
- Clausbeck-nielsen.net.: *Selvmondsaktionen. Beretningen om forsøget på at indføre Demokratiet i Irak i året 2004*, København: Gyldendal, 2005.
- Das Beckwerk: *Suverænen*, København: Gyldendal, 2008.
- Drewsen, Jette: *Det inderste råstof. Beretninger fra et rejse til Det Blå Folk*, København: Gyldendal, 2004.
- Ejersbo, Jakob: *Eksil*, København: Gyldendal, 2009.
- Ejersbo, Jakob: *Liberty*, København: Gyldendal, 2009.
- Ejersbo, Jakob: *Revolution*, København: Gyldendal, 2009.
- Eriksen, Jens-Martin og Frederik Stjernfelt: *Hadets anatomi. Rejser i Bosnien og Serbien*, København: Lindhardt og Ringhof, 2003.
- Eriksen, Jens-Martin og Frederik Stjernfelt: *Krigens scenografi. Nye rejser i Bosnien og Serbien*, København: Lindhardt og Ringhof, 2004.
- Eriksen, Jens-Martin: *Timernes bro. Rejser i Sydøstasien*, København: Lindhardt og Ringhof, 2006.
- Ette, Ottmar: *ZwischenWeltenSchreiben*, Berlin: Kadmos (der citeres fra den danske oversættelse af første kapitel, "Mobile mellemverdener: For en transareal (litteratur)videnskab" i Thomsen, Mads Rosendahl (red.): *Verdenslitterær kritik og teori*. Århus: Aarhus Universitetsforlag 2008), 2005.
- Fløgstad, Kjartan: *Hotel Tropical*, Oslo: Universitetsforlaget, 2003.
- Fløgstad, Kjartan: *Grand Manila*, Oslo: Gyldendal, 2006.
- Frank, Niels: *Første person, anden person*, København: Samleren, 2004.
- Frank, Niels: *Én vej*, København: Samleren, 2005.
- Frost, Lars, Brixvold, Jeppe, Llambias, Pablo Henrik, Skinnebach, Lars: *Kærlighed til fædrelandet var drivkraften*, København: Lindhardt og Ringhof, 2001.
- Frost, Lars: *Et par dage*, København: Gyldendal, 2006.
- Frost, Lars: *Ubevidst rødgang*, København: Gyldendal, 2008.
- Guldager, Katrine Marie: *Kilimanjaro*, København: Gyldendal, 2004.
- Hammann, Kirsten: *En dråbe i havet*, København: Gyldendal, 2008.
- Harris, Henriette: *Berlin Berlin – steder, skæbner og historier*, København: Gyldendal, 2009.
- Huang, Marianne Ping: "Forsøg med det europæiske landskab", i *Passage* nr. 43, 2002.
- Huor, Jesper: *Sidste rejse til Phnom Penh*, København: Bindslev (svensk udg. 2006), 2008.
- Jensen, Anna Kaae: "Nostalgi, pastiche og fortællinger fra en hybridkulturel verden. Om rejselitteraturens overlevelsesstrategier i det 20. Århundrede", i *Standart* nr 2, 22. årg., 2008.
- Jensen, Carsten: *Jorden rundt: Jeg har set verden begynde & Jeg har hørt et stjernesud*, København: Rosinante (1996 og 1997), 2003.
- Jensen, Carsten og Tine Harden: *Træet i ørkenen. En rejse i Niger*, København: Aschehoug, 2003.
- Jensen, Carsten: *Vi de druknede*, København: Gyldendal, 2006.
- Jensen, Jens Fink: *Europas vestkyst. En fotorejse fra Skagen til Gibraltar*. København: Rosenkilde, 2008.
- Jensen, Kristian Ditlev: *Livret*, København: Gyldendal, 2004.
- Kapusinski, Ryszard: *Rejser med Herodot*, København: Tiderne skifter (polsk udg. 2004), 2008.
- Kapusinski, Ryszard: *Ibenholt*, København: Tiderne skifter (polsk udg. 1998), 2000.
- Laugesen, Peter: *Grassinan Cantos/Radio Fiesole*, København: Borgen, 2002.
- Leth, Jørgen: *Billedet forestiller*, København: Gyldendal, 2000.
- Leth, Jørgen: *Det gør ikke noget*, København: Gyldendal, 2006.
- List, Henrik og Anders Askegaard: *Bangkok Ladyboys*. København: Shooting Gallery Press, 2006.
- List, Henrik: *Tilbage til Tanger Redux – En pilgrimsrejse i Beat-generationens fodspor*. København:

- Shooting Gallery Press, 2007.
- Lundtofte, Anne Mette: *New York, New York. Ti vandringer i ti newyorkeres fodspor*. København: Gyldendal, 2009.
- Magris, Claudio: *Donau. En følsom rejse fra den store flods kilder til Sortehavet*, København: Samleren (italiensk udg. 1986), 1989.
- Magris, Claudio: *Mikrokosmer*, København: Samleren (italiensk udg. 1998), 2000.
- Mankell, Henning: *Brandvæg*, Århus: Klim (svensk udg. 1998), 1999.
- Massey, Doreen: *for space*, London: SAGE Publications, 2005.
- Melberg, Arne: *Resa och Skriva. En guide till den moderna reselitteraturen*, Göteborg: Daidalos, 2005.
- Melberg, Arne: *Aesthetics of prose*, Oslo: Unipub, 2008.
- Mørk, Liv: *Falken og falkoneren*, København: Lindhardt og Ringhof, 2008.
- Holm, Peder: "Undtagelsestilstanden – døren hvorigennem ...", på www.turbulens.net, 2009.
- Nikolajsen, Rasmus: *i Athen*, København: Borgen, 2009.
- Nissen, Søren Windfeldt og Peter Skov Nielsen: *Den cubanske dagbog*, København: Borgen, 2000.
- Oxfeldt, Elisabeth: "Refleksionsrum i den postkolonialistiske tekst: Ord og billede i Carsten Jensen og Tine Hardens *Træet i ørkenen*", i *Tijdschrift voor Skandinavistiek* nr. 2, 2009.
- Poulsen, Helle Wind: "Erfaringsgenkomst. Om rejsen som middel til at etablere et moderne erfaringsbegreb i W.G. Sebalds roman *Austerlitz*", i *Spring* nr. 27, 2009 (temnummer om "Rejse og modernitet. Europæisk litteratur fra Diderot til Pamuk"), 2009.
- Ringgaard, Dan: "Makrotopografier: om landskabet som form for fortællingen", i *Bogens verden* nr. 4, 2007.
- Ringgaard, Dan: "Travel and Testimony: The Rhetoric of Authenticity", i Knudsen, Britta Timm og Anne Marit Waade (red.): *Reinvesting Authenticity. Tourism, Place and Emotions. Tourism and Cultural Change*, Bristol: Channel View Publications, 2010.
- Robb, Peter: *A Death in Brazil. A Book of Omissions*, London: Bloomsbury, 2003.
- Robertson, Roland: "Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity", Featherstone, Mike, Lash, Scott og Robertson (red.). *Global Modernities*. London: SAGE Publications Ltd., 1995.
- Saarikoski, Pentti: *Det yderste Europa*, København: Gyldendal 2008 (finsk udg. 1982), 2008.
- Sebald, W.G.: *Austerlitz*, København: Tiderne Skifter (tysk udg. 2001), 2003.
- Sharma, Devika: "Hverdagens katastrofer. Afrika i dansk samtidslitteratur", i *Kritik* nr. 194, 2009.
- Solstad, Dag: *16.07.41*, Oslo: Forlaget Oktober, 2002.
- Staalesen, Gunnar: *Som i et speil*, Oslo: Gyldendal, 2002.
- Storholmen, Ingrid: *Tsjernobyelfortællinger*, Oslo: Aschehoug, 2009.
- Søndergaard, Morten: *Vinci, senere*, København: Borgen, 2002.
- Søndergaard, Morten: *Et skridt i den rigtige retning*, København: Borgen, 2005.
- Sørensen, Jens Smærup: *Mærkedage*, København: Gyldendal, 2007.
- Thøgersen, Carsten Boyer: *At pege på månen. Glimt fra Deng Xiaopings Kina 1979 til 1997*, København: Liebeskind, 2001.
- Tin, Ida: *Direktøs*, København: Rosinante, 2009.
- Tygesen, Peter: *Congo – formoder jeg. Fortællinger fra drømmeland*, København: Lindhardt og Ringhof, 2001.
- Tygesen, Peter: *De gode menneskers land. Danmark i Mozambique*, København: People's Press, 2008.
- Urry, John: *The Tourist Gaze*, London: Sage Publications (anden udg.), 1990.
- Willerslev, Rane: *På flugt i Sibirien. Zobeljagt, russisk mafia og 65 minusgrader*, København: Gyldendal, 2009.
- Wilpert, Gero von: *Sachwörterbuch der Literatur*, Stuttgart: Alfred Körner Verlag, 1989.
- Øverås, Tor Eystein: *Til. En litterær rejse*, Oslo: Gyldendal, 2005.